

# Letsatsi la Lefatshe la ho Balla Hodimo

## le Nal'ibali

Eba le Nal'ibali le Kgosatsana ya Afrika, Yvonne Chaka Chaka bakeng sa ho fetisetsa matla a dipale bathong. Balla bana bao o ba tsebang pale ya rona e kgethehileng, *Neo le lefatshe le leholo, le batsi*, ka Letsatsi lena la Lefatshe la Ho Balla Hodimo, la 24 Hlakola 2016.



### Melemo e 8 ya ho balla hodimo

Ho balla hodimo bakeng sa bana ba hao:

- ho ba bontsha hore o hlomphe le ho nkela dibuka le ho bala hodimo.
- ho le nea dintho tseo le ka buisanang ka tsona.
- ho aha kutlwano pakeng tsa lona.
- ho ba dumella ho iphumanela hore ho bala ke ketsahalo e kgotsofatsang.
- ho ba kgothaletsa ho ithuta ho ipalla ka bobona, le ho dula ba bala.
- ho ba bontsha kamoo re balang ka teng le kamoo dibuka di sebetsang ka teng.
- ho etsa hore ba natefelwe ke dipale tse ka nqane ho bokgoni ba bona ba jwale ba ho bala.
- ho aha tlotlontswa ya bona le bokgoni ba bona ba puo.

### O ka kenela jwang

Eya ho [www.nalibali.org](http://www.nalibali.org) kapa [www.nalibali.mobi](http://www.nalibali.mobi) ho ya ngodisa lelapa la hao, tlelapo ya hao ya ho bala kapa sekolo sa hao mme o thuse ho etsa hore ketsahalo ena e be e kgolo ka ho fetisisa ya Letsatsi la Lefatshe la ho Balla Hodimo mona Afrika Borwa!

### Diketsahalo tse 5 tsa Letsatsi la Lefatshe la ho Balla Hodimo

1. Bala pale ya, *Neo le lefatshe le leholo, le batsi*, e leqepheeng la 2 le la 3 o e balle bana ba hao le ba bang. Ikwetlise ho e balla hodimo pele makgetlo a mmalwa pele o ka e balla bana mme o hopole ho bontsha maikutlo lentsweng la hao ha o bala. Ha o balla bana ba banyenyane haholo, o ka lakatsa ho ba bontsha ditshwantsho ha o ntse o pheta pale hape ka mantswe ao e leng a hao.
2. Kgothaletsa bana ba hao ho hlalosa pale ka ho ba kopa ho taka kapa ho penta setshwantsho sa karolo eo ba e ratang ka ho fetisisa.
3. Mmoho inahaneleng mme le ipopele ketsahalo e tswang paleng le sebedisa dintho tse tikolohong ya lona. Etsang ketsahalo e boholo bo lekanang le ba batho, kapa le bope ketsahalo e nyane ka hara lebokoso la dieta.
4. Phetela bana ba hao pale eo o neng o e rata ha o ne o sa le ngwana, jwalo feela ka ha Nkgono a ne a etsa paleng ya rona.
5. Natefelwang ke ho bapala Pale-ka-Hara-Sedikadikwe le ikentse dihlopha. E re bohle ba dule sedikadikweng. Ebe o kopa batho ba mmalwa ho ithaopa ho ema bohareng ba sedikadikwe. Batho ba dutseng sedikadikweng ba qapa pale ya sehlopha ka ho kenya polelo kapa tse pedi paleng ha e ntse e ya jwalo ho potoloha. Batho ba emeng bohareng ba sedikadikwe bona ba ntse ba tshwantshisa pale eo ha e ntse e hola jwalo.



# Neo le lefatshe le leholo, le batsi

Pale ka Vianne Venter

Ditshwantsho ka Rico

Phetolelo ka Hilda Mohale

Neo a sheba ka ntle ho fenstere ya phaposi ya hae boputswa ba seterata se metsi, le batho ba metsi ba baputswa ba potlakileng ka hara pula e putswa e tsholohang. O ne a sa kgone ho tswela ka ntle, mme o ne a se a qetile ho balla Mbali dibuka tsa hae tsohle.

Ka yona nako eo, Nkgono a kena ka moriri wa hao o kamolotsweng ke moya o ka ntle. O ne a tshwere ho hong. Neo o ile a elellwa hore ke ntho e sepharanyana, e kgutlonnenyana, le e mebala e kganyang ... mme e ne e kgona ho buleha – jwalo feela ka lebokoso la letlotlo!

“Ena e ne e le buka eo ke neng ke e rata ka ho fetisisa ha ke ne ke sa le monyenyanane jwaloka wena tjena,” Nkgono a bolella Neo. “E ne e le monyako o ntebisang lefatshe le leholo, le batsi.”

Yaba o bula buka eo.

Leqephe la pele ho ne ho ena le setshwantsho sa sebaka sa mehlolo, holehole le letsatsi le leputswaputswa. Naha e ne e le tala le mmala wa kgauta le o mosootho, ho ena le lehodimo le leholohadi, le botala ba lehodimo ka hodimo, le letsatsi le mofuthu le lesehla, le tjhesang lefatshe.

“Kgele! Na hoo ke hwa nnete?” Neo a makala.

Nkgono a bososela. “Ha o tsebe? Dipale tsohle ke tsa nnete, ha feela o dumela ho tsona,” a rialo. Yaba o supa sebakeng se leqephe moo moshanyana e monyenyanane, ya ka lekanang le Neo ka boholo, a neng a tsamaya thoteng.

Ha Nkgono a ntse a bala, Neo a kwala mahlo a hae mme a lahleha ka monahano, a nyolosa ka hodima dithaba ... a parola lefatshe le leholohadi, le sootho ... a leba lefatshe le leholo, le batsi.

A utlwa mantswe a tswang naheng.

“Tswaa! Tswaa!” ha bina nonyana e nyane.

“Ke letsatsi le letle!” ha rialo letjeketjane.

“Tloo kwano, tloo re tlo bapala,” ha hweshetsa moya ka hara jwang bo bolelele.



Neo a hopola pula e putswa e tsholohang, mme a ipotsa hore ebe ha a tshwanela ho ba ka ntle ka kwana na. Empa paleng, o ka etsa eng kapa eng. Ho ne ho se na pula mona. Kahoo, Neo a tswa a tsamaya a parola thota.

Ntho ya pele eo a ileng a e bona e ne e le telele, e le sootho e ena le mmele o matla, wa patsi. E ne e le telele, e ena le matsoho a masootho a neng a fihla lehodimong, le hlooho e kgolo e tletseng makala a moriri o motala ba mahlaku o neng o ntse o eya kwana le kwana moyeng o phodileng.

“Dumela,” ha rialo Neo, a tonne mahlo. “O eng?”

“Ke sefate. Ke kgona ho bona ka nqane ho dithota tsane tse kgolo, tsa kgauta. Nyolohela mona, mme o shebe le nna.” Sefate sa mo amohela, mme Neo a se palama.



Ha a le hodimo makaleng, Neo a kgona ho bona ho fihlela qetellong ya lefatshe. Mme ho ne ho ena le ho hong ho hongata kaekae ka ntle kwana, hoo ho batlileng ho mo tshosa ho nahana ka hona.

Empa sefate sa mmoloka a bolokehile, sa hweshetsa, “Tsamaya o ilo sibolla. O se ke wa tshaba. Ho na le lefatshe le letlehadi, le leholo, le batsi ntle kwana.”

Yaba Neo o theoha sefateng mme a tswela pele tseleng ya hae thoteng.

Ho e so ye kae, a kopana le qubu ya lehlabathe le thata le nang le mekoti e menyane, jwaloka

Ho utolla bokgoni ba bana ka ho pheta dipale le ho bala

menyako e menyanenyane. O ne a utlwa mantswe a maphathaphathe a milione ka hare, le diqinyana tsa maoto a manyane a dimilione tse tsheletseng a ntseng a matha.

“Dumela! Wena o mang?” Neo a botsa ka hara o mong wa menyako.

“Dumela!” ha araba lentswenyana le lenyane. “Re bohlwa. Re pheta dipale tsa lefatshe ka mona. Na o batla ho di utlwa?”

Neo o ne a rata dipale, kahoo a dula fatshe a mamela. Bohlwa ba pheta dipale tsa bona tsa thota le moru, le tsa dithaba le ditoropo tse ka nqane.

“Dipale tse ngata hakana?” Neo a botsa.

“Ho na le dipale tse ngata jwaloka dinaledi tse kganyang marung,” bohlwa ba araba.

Neo a sadisa ka letsoho, mme a tswela pele ho ya ka nqane ho thota.

Qetellong, Neo a fihla moo ho nang le metsi a mangata a neng a phalla thoteng ho tloha hoseng ho fihlela bosiu. Neo a kena ka hara ona ho phodisa maoto a hae a tjhesang.

Metsi a mo hasa maotong mme a keketeha, “Ke noka, ke phalla ho tloha dithabeng ho ya lewatle. Tloo, ntatele. Ke tla o isa lapeng leno.”



Neo a nahana kamoo ho ka bang monate

ka teng. Kahoo a latela noka ho parola le thota le dipakeng tsa dithaba. Mmoho ba tsamaya hohle motsheare wa mantsiboya ho fihlela ka phirimana, ho fihlela qetellong ha ba fihla ka hodima leralla.

Ho tloha moo, Neo o ne a bona torotswana, e hlwekisitsweng ke dipula mme e benya ke kganya ya letsatsi le dikelang.

Yaba noka e tshikgunya hanyane, “Tswela pele, e ya hae. Ho na le batho ba o ratang moo, ba emetseng ho tla o phetela dipale.”



Neo a theosa ka hara toropo. A bona diterata tse tletseng batho ba nyolosang ba theosa ka hara toropo, jwalo feela ka noka. A bona matlo, a futhumetseng kganyeng ya mantsiboya. Ka hare ho ona, batho ba ne ba le maphathephathe, feela jwalo ka dikokonyana.

Qetellong, Neo a nyarela fensetereng eo ho yona ho neng ho ena le nkgono ya tsofetseng, ya nang le matsoho a matla le moriri o harelaneng jwaloka makala a sefate se seholo, a kwala buka mme a inama ho suna moshanyana e monyane a mo fonanisa.



Neo a nahana ka thota le sefate le bohlwa le noka. Mme yare ha a ntse a shebile nkgono, mookodi wa bonesa ntlonyana eo ka mebala e kganyang hoo e neng e shebahala jwaloka setshwantsho se bukeng ya pale. Neo a nahana ka tshibollo ya hae e kgolo ka hara maqephe a buka ya dipale eo nkgono a e ratang, mme a nahana ka yena le Mbali lapeng.

Yaba Neo o tswa ka hara buka, a kena betheng ya hae e mofuthu, ka hara phaposi ya hae e mofuthu, ntlonyaneng ya habo.

Ke kahoo, kamehla ha lefatshe le shebahala le le leptswa, mme phaposi ya hae e bonahala eka e nyane haholo, Neo o bula buka. O kena monyakong o pakeng tsa maqephe, mme o ikela lefatsheng le leholo, le batsi.

Ho utolla bokgoni ba bana ka ho pheta dipale le ho bala



Ho qala ka pale...





**Etsa betjhe!**

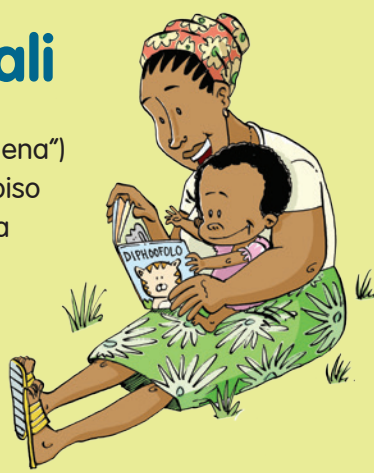
1. Seha hodima mola wa matheba a mafubedu bakeng sa ho ntsha betjhe.
2. Kenya mebala setshwantshong.
3. Seha sedikadikwe se boholo bo lekanang le betjhe sa khateboto e tshesane, ho etsa mohlala, lebokoso la sereale.
4. Sebedisa sekgomaretsi ho kgomaretsa betjhe eo hodima khateboto.
5. Sebedisa theipi e kgomarelang kapa masking theipi ho hokela sepelete bomoraong ba betjhe. Kapa o etse lesoba hodimo mme o kenye ulu kapa kgwele ho lona hore o tle o kgone ho e fanyeha molaleng wa hao.
6. Natefelwa ke ho apara betjhe ya hao ha o ntse o bala le ho mamela dipale ka Letsatsi la Lefatshe la ho Balla Hodimo.



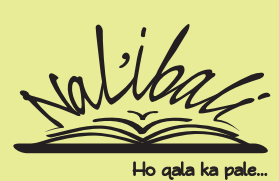
Re romelle ditshwantsho tsa bana ba hao mmoho le dibetjhe tsa bona tsa Letsatsi la Lefatshe La Ho Balla Hodimo. Imeilela ho [info@nalibali.org](mailto:info@nalibali.org) kapa o di posetse ho Facebook!

## Mabapi le Na'ibali

Na'ibali (SeXhosa bakeng sa "pale ke ena") ke letsholo la naha la ho-balla-boithabiso ho rotloetsa bokgoni ba bana ka ho ba phetela dipale le ho ba balla tsona. Bana ba iphumanang ba kene ka hara dipale tse monate le tse phetwang hantle – ka dipuo tseo ba di utlwisisang – ba a kgothala mme ba susumetseha ho ithuta ho ipalla ka bobona. Ho ithuta hona ho nang le moputso ke resepe bakeng sa ntshetsopele ya ho tseba ho bala le ho ngola ho atlehileng.



Na'ibali e thehilwe le ho tsamaiswa ke PRAESA (The Project for the Study of Alternative Education in South Africa). Ka tataiso e tswellang le ho sebedisana mmoho le setjhaba, ditlhalapo tsa ho bala, mekgatlo ya tsebo ya ho bala le ho ngola, le baiithaopi ba dilemong tse fapaneng, esitana le letsholo le mahlahahlaha la boraditaba le tshheditsweng ke molekane wa tsa diphatlalatso, Times Media, Na'ibali e thusa ho tsetela tlwaelo ya ho bala le ho ngola ka hara tsela ya bophelo ba tsatsi le leng le le leng Afrika Borwa.



Ingodisetse ho balla hodimo mme o ka ikgapela e nngwe ya dihampara tse nne tsa dibuka tsa Bargain Books! Fumana lesedi le leng ho [www.nalibali.org](http://www.nalibali.org) le ho [www.nalibali.mobi](http://www.nalibali.mobi).

Bakeng sa dintlha tse ding, etela [www.nalibali.org](http://www.nalibali.org), [www.nalibali.mobi](http://www.nalibali.mobi) kapa imeilela ho [info@nalibali.org](mailto:info@nalibali.org).  
O ka boela wa re fumana ho Facebook le Twitter: [@nalibaliSA](https://www.facebook.com/nalibaliSA).